

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

28. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 112.
29. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 136.
30. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 156.
31. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 175.
32. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 201.
33. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 229.
34. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 242.
35. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 247.
36. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 254.
37. ЦДІАК – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 325.

Р. Постоловський

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Минуло 18 років від дня розпаду Чехословаччини, але ця держава все ще залишається об'єктом шанування і ненависті, невід'ємним елементом інтелектуального та емоційного життя як чехів, так і словаків. Події, які відбувались у Чехословацькій республіці і вже стали історією, її символи, імена її діячів зберігають здатність хвилювати громадськість.

Чехословацька держава як „образ минулого” і як „історична пам'ять” залишається об'єктом гострої ідейно-політичної боротьби і саме тому перебуває в центрі громадської уваги. Предметом запальних дискусій була і залишається демократична спадщина Першої Чехословацької республіки, особливо її традиції. З цього приводу чеський історик Єва Гартманова зазначає: „Коли розгортаються дискусії про долю своєї рідної країни, чеські інтелектуали часто послуговуються терміном „чеська демократична традиція”. Та рідко заходить мова про те, що означає це поняття? Те, що перша Чехословацька республіка була демократичною країною, не викликає ніякого сумніву, та чи достатній це термін – двадцять років, щоб можна було говорити про „демократичні традиції”. Постає питання: чи являла собою демократія першої республіки втілення отих традицій, про які

йшла мова вище, чи це був лише експеримент, внаслідок якого з більшим чи меншим успіхом такі традиції виникли?»¹

У той же час безперечним є те, що національно-демократичні традиції чеського та словацького народів відіграли значну роль у державотворчому процесі самої Чехословаччини у міжвоєнний період 1918-1938 рр. Вони стали одним із вагомих чинників утвердження державної незалежності Чехословацької республіки, її демократизації, були ідейною зброєю республіканців у їх боротьбі проти монархістів і клерикалів та фашистів і комуністів. Національно-демократичні традиції міцно закріпились у суспільній свідомості, значною мірою перетворились у політичні символи, стали знаками політичної належності і стереотипом мислення, як головне джерело республіканських, демократичних а також патріотичних ідей. Національно-демократичні традиції перетворились у традиції чехословацької держави, повага до котрих забезпечувалась усім авторитетом державної влади.

Укоріненість демократичних традицій, особливо в чеських землях, на думку багатьох відомих теоретиків, являла собою один із ключових факторів перетворення справжніх демократичних цінностей у невід'ємну частину колективної ідентичності суспільства.²

Сучасність більшою мірою, ніж будь-коли показала, що важливою об'єктивною передумовою краху тоталітарно-репресивної комуністичної системи радянського типу в Чехословаччині, визначення характеру революції і дій її учасників виявилась своєрідність історичного розвитку цієї країни, традиційна політична культура народу. Адже країни Східної Європи мають неоднакове історичне минуле. Народом СРСР разом з Румунією і Болгарією були притаманні здебільшого авторитарні традиції, в той час як для Чехословаччини і країн колишньої Австро-Угорщини характерні демократичні традиції³.

З цього приводу покажемо твердження російського історика права А. І. Ковлера: „Демократія не просто продукт історії, вона продукт певної історії. Стародавні і сучасні форми демократії відрізняються не лише за своєю масштабністю, як хатина відрізняється від хмарочосу, але і своїми цілями і системою цінностей. Те загальне в демократії, котрим ми її з більшою долею абстракції поділяємо в своїй уяві про неї, реально існує лише у формі історично особливого і одиничного. Проте, історичний

досвід кожної форми демократії має для нас не музейну цінність. Він показує, наприклад, що кожна форма, щоб бути дійовою, повинна історично визріти і мати певні традиції і „заготовки” в минулому... – інакше вона приречена стати яскравим спалахом в історії того чи іншого народу, звироднівшись потім у тиранії і деспотії”⁴.

Історичні традиції відіграють величезну роль у житті будь-якого суспільства. Передаючи досвід одного покоління іншому і здійснюючи зв’язок між ними, вони багато в чому визначають духовний світ людини і її поведінку. Таким чином, традиції – це активна ідейна сторінка між епохами з актуальним суспільним, політичним і культурним значенням, це усвідомлення суті історичних подій, які входили до сучасного суспільного споглядання як його активний чинник. Отже, традиції є трансформованою минувиною, яка зберегла політичну та ідеологічну дієвість⁵.

Існує величезна філософська, соціологічна, етнографічна і психологічна література про місце і роль традицій у житті суспільства, особливо про їх функції включення індивіду в суспільство, передачі соціального досвіду і регулювання соціальної поведінки. Деякі автори навіть вважають, що існує особлива галузь знань – „традицієзнавство”, і намагаються створити „загальну теорію традицій” як особливого загальносоціологічного закону⁶.

Поняття традиції багатозначне. У великому тлумачному словнику сучасної української мови вона визначається як „передача досвіду, звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління”⁷.

Про традиції існує численна література, на них посилаються документи партій, громадські діячі, однак спеціальних праць, в яких досліджується функціонування традицій в галузі політичного життя, дуже мало. Дослідження традицій зосереджується головним чином на вивченні відповідних процесів у галузі релігії, культури, фольклору, побуту.⁸

Водночас необхідно відзначити, що досліджень ролі національно-демократичних традицій в державотворчих процесах окремих країн ще менше, ніж праць, у яких досліджуються політичні традиції. Істотним внеском у розробку цієї проблеми можна вважати дослідження українських істориків Калакури Я. С.⁹

та Марчука В. В.¹⁰ Ще одне цікаве спостереження. У сучасній історичній науці відсутня цілісна теорія національно-демократичних традицій. У пошуках методологічних підходів до конструювання понятійно- категоріального апарату, теоретичних та концептуальних основ національно-демократичних традицій, їх сутності і місця в історичному процесі ми виходили з наявності прямої кореляції досліджуваного феномену з політичними традиціями.

Насамперед відзначимо, що серед базових для порівняльної науки понять концепт „політична традиція” займає важливе місце. Традиції, які проявляються в громадському і політичному житті, в практичній активності громадян, соціальних прошарків, груп партій і організацій, в політичній боротьбі, виявляються важливим складовим елементом функціонування політичних систем, політичної та ідеологічної ситуації в даній країні.¹¹

Існує безліч дефініцій цього поняття. У понятійному словнику до підручника „Політологія”, підготовленому авторським колективом факультету політології МДІМО – Університету МІД Росії під керівництвом проф. А. Ю. Мельвіля, зокрема, зазначається: „Традиція (лат. *traditio* – передача) – форма закріплення, збереження і селективного /тобто після проведеного відбору/ переходу значущого досвіду від попередніх поколінь до наступних, забезпечує спадкоємність у соціокультурних процесах; це і сукупність об’єктів і ідей, важливість котрих люди пов’язують з їх походженням у минулому (П. Штомпка)¹²”.

У роботі Р. Ф. Матвеева, присвяченій теорії і практиці політики, четвертий розділ називається „Традиції і політика”, в якому автор пропонує розглядати політичну традицію як організовану чисельність ідей і поведінок, які активно передаються відносно тривалий час у межах будь-якої спільності – сім’я, соціальний прошарок, клас, громадська організація чи партія, громадяни даної країни; ця чисельність ідей і поведінок постійно переосмислюється і перетворюється¹³.

Аналізуючи сучасний стан розробленості поняття „традиція” та „політична традиція”, С. І. Кальцева у своїй кандидатській дисертації, присвяченій системному аналізу традицій у політичному процесі, дійшла висновку, що слід таким чином сформулювати дефініцію політичної традиції: це закріплений, стійко повторюваний елемент громадського життя та специфічний

спосіб його фіксації, трансляції та повторення як форми соціальної й культурної спадщини, яка передається з покоління в покоління і зберігається впродовж тривалого часу, як важливого складника структури політичної системи на етапах її становлення, функціонування й розвитку, а також специфіка їх прояву в процесі конституювання політичної системи¹⁴ тієї чи іншої країни.

Проте безпосереднє визначення поняття (дефініції) національно-демократичних традицій виявилось певною мірою розмитим. Однією з найважливіших причин такого становища, на нашу думку, є те, що в кожній країні виникає надзвичайно складна і постійно рухома картина традицій, яка являє собою, по суті, своєрідну багатомірну систему, в котрій виникають і закріплюються специфічні прогресивні, демократичні традиції. В цій ситуації національний компонент демократичних традицій може набрати найрізноманітніших форм. Саме тому усі, хто вивчав чи вивчає становлення і розвиток національно-демократичних традицій у країнознавчому контексті, намагаються спиратися тільки на деякі елементи цих традицій.

Так, на думку Марчука В. В.: „Під національно-демократичними традиціями етнологія розуміє набуття, примноження і передачу від покоління до покоління характерних для того чи іншого етносу елементів духовної і суспільної спадщини. До числа традицій відносять певні суспільні цінності, моральні засади, норми поведінки, звичаї, обряди. Визначальною з них є національна ідея, що тісно пов'язана з державністю”¹⁵.

У своєму відомому трактаті „Роздуми про представницьке врядування” англійський філософ, ідеолог лібералізму Джон Стюарт Міл (1806-1873) підґрунтям демократичної традиції вважав інституційний дизайн, пов'язаний з конституційною технікою, з відкриттям інституційних форм, найпридатніших для ефективного представницького уряду¹⁶.

У класичній праці Алексиса де Токвіля „Демократія в Америці” у інтерпретації суті демократичних традицій надається велике значення зв'язку між „звичаями” суспільства та його політичною практикою. Наприклад, громадські об'єднання зміцнюють „шляхетні звичаї”, що є суттєвим для стабільних та ефективних демократичних інституцій¹⁷.

Професор міжнародних справ, директор центру досліджень міжнародних справ у Гарвардському університеті Роберт Д.

Патнам основними елементами демократичних традицій вважає міцність громадянських традицій, громадянську активність, політичну рівність, солідарність, довіру та толерантність¹⁸.

Справжніми новітніми науковими розвідками, де викладені питання ціннісних складових демократичних традицій, є емансипаційна теорія демократії американських політологів Р. Інгларта та К. Вельцеля. Їх дослідження, яке ґрунтується на даних масових опитувань багаторічного соціологічного проекту World Values Surveys, присвячене еволюції ціннісних орієнтацій жителів різних країн світу в останні десятиріччя ХХ ст.

Переглядаючи традиційні підходи до політичних досліджень демократичних традицій, вважаючи, що автори класичних концепцій модернізації (Маркс, Вебер та інші вчені) багато в чому помилялись, Р. Інгларт та К. Вельцель так сформулювали основні положення емансипаційної теорії демократії:

- соціально-економічний розвиток створює все більш сприятливі умови існування людей і послаблює зовнішні обмеження притаманного їм прагнення до свободи вибору;

- сприятливі умови існування людей, в свою чергу, сприяють формуванню цінностей самовираження, які передбачають примат свободи над дисципліною колективу, різноманітності над відповідністю норм, самостійності громадянина над владою держави;

- утвердження цінностей самовираження являє собою соціальну рушійну силу, яка діє на користь демократії і яка сприяє її установленню там, де цей лад ще не існує, чи її зміцненню там, де вона вже сформувалася, за рахунок підвищення ефективності демократичних інститутів¹⁹;

- справжня підтримка демократії виникає тоді, коли люди високо оцінюють і вважають самоціллю громадянські і політичні права, котрі вона несе з собою. Таку справжню мотивацію забезпечують цінності самовираження – оскільки без громадянських і політичних свобод безперешкодне самовираження неможливе²⁰;

- демократія залежить від глибоко укорінених ціннісних орієнтацій населення. Ці орієнтації, що роблять наголос на самовираженні людини, являють собою найбільш важливу рушійну силу, яка працює на зміцнення демократії²¹.

Окрім того, новим і зовсім несподіваним у дослідженні Р. Інглархта та К. Вельцеля стало свідоме соціально-політичне

конструювання концепту, згідно якого „цінності самовираження демонструють стійкий і досить позитивний вплив на ефективність демократії навіть з поправкою на вплив інших факторів – в тому числі і попередній демократичний досвід того чи іншого суспільства”²². Вони переконані в тому, що „цінності самовираження спричиняють могутній вплив на послідувачі демократичні показники суспільства, але самі вони зазнають лише невеликого впливу попереднього рівня демократії у цій країні”²³.

І тут саме час сказати, що у висунутого концепту американських політологів є друга половина: демократичні традиції нічого не додають до впливу цінностей самовираження на ефективність демократії²⁴.

На основі даних масових соціальних опитувань, досить тривалих, якими були охоплені жителі різних країн світу в останні десятиріччя ХХ ст., використовуючи дослідницькі методи, котрі помітно відрізняли їх від інших представників світової політичної науки кінця ХХ ст., Р. Інглхарт і К. Вельцель саме через їх призму дійшли висновку, що „країни з більш тривалою демократичною традицією, ніж можна було б передбачити, виходячи із їх рівня цінностей самовираження, не володіють більш ефективною демократією, чим дозволяє цей рівень. Таким чином, будучи відокремленою від міри розповсюдження цінностей самовираження, тривалість демократичної традиції не спричиняє суттєвого впливу на ефективну демократію в суспільстві. Демократична традиція зв’язана з ефективною демократією майже виключно настільки, наскільки вона поєднується з високим рівнем цінностей самовираження”²⁵.

Проте, з іншого боку, автори емансипації теорії демократії зазначають, що їх „прогнози носять ймовірнісний, а не детерміністський характер, і ми чекаємо від них лише приблизної точності”²⁶.

Тим часом, за даними низки досліджень проблем демократії, багато представників політичної науки з такою концепцією не погоджуються. Так, зокрема, російські політологи М. В. Ільїн, Є. Ю. Мелешкіна, А. Ю. Мельвіль, М. Г. Миронюк, Ю. А. Полунін, І. М. Тимофеев та ін. Я. І. Ваславський у інноваційному науково-дослідницькому проекті „Політичний атлас сучасності”, що реалізується МДІМВ (У) МІД Росії спільно з Інститутом суспільного проектування, та при підтримці журналу

„Експерт” у межах котрого глобальне порівняльне дослідження здійснили¹⁹² суверенні держави сучасного світу, стосовно подібних концептів впливу культурної динаміки на становлення демократії задаються питанням: наскільки змістовні отримані висновки? Про що вони свідчать? Чи повинні (і чи можуть) країни, які знаходяться на різних етапах еволюційного розвитку і які мають різний історичний досвід, оцінюватись з точки зору відповідності єдиної і універсальної моделі ідеальної демократії? А якщо повинні (і можуть), то навіщо для вирішення яких завдань – пізнавальних чи політичних? Ці і багато інших питань виникають при ознайомленні з більшістю подібних досліджень.

На думку російських дослідників, крім недоліків максималістського і мінімалістського підходів, існує ще одна серйозна проблема. Багато університетських порівнянь певною мірою мають нормативний характер, будучи засновані на співставленні ситуації в окремих країнах з якоюсь демократичною моделлю. Тому абсолютно різні країни (наприклад, США і Лаос) однаковим чином порівнюються з цією ідеальною моделлю, і в результаті можна зробити висновок про розвинутість (нерозвинутість) демократії свобод та ін. в тій чи іншій країні. Потрібно відзначити також і те, що в низці досліджень відсутня чітка операціоналізація цього ідеалу, що залишає для виконавців широке поле для суб’єктивних інтерпретацій.²⁷

Автори зазначеного дослідження наголошують: „Демократія не конструюється довільним чином, її основи складаються поступово під впливом особливостей національного розвитку. Окремі демократичні інститути і практики можуть отримувати незвичне для нормативного погляду наповнення, що ні в якому разі не свідчить про їх неповноцінність”²⁸.

Розробляючи індекс інституційних основ демократії, вони дійшли висновку, що: „Цей індекс враховує також і міру укорінення в суспільстві інституційно-процедурних традицій, які сприяють демократичному розвитку: мінімально конкурентних політичних практик, обмеження виконавчої влади, політичної участі, можливостей впливати на формування представницької влади, конституційності („гра за правилами”) та ін.”

Досвід класифікації політичних систем сучасних держав дозволив російським дослідникам обґрунтовано виділити „старі” демократії, тобто держави, в котрих демократична традиція не

переривалася через внутрішні причини після Першої світової війни і досі. Вони характеризуються, крім всього іншого, наявністю стійкого консенсусу відносно влаштування політичної системи та її корекції реформістським, а не революційним шляхом. Подібний консенсус, як правило, співіснує з внутрішньополітичним потенціалом, достатнім для підтримки законності і правопорядку всередині держави.

Іншими словами, мова йде про виділення таких країн, котрі володіли достатніми ресурсами, щоб уникнути колапсу демократії в результаті внутрішніх криз, викликаних несприятливими внутрішніми умовами (наприклад, подібних ресурсів була позбавлена Веймарська Німеччина). Виходячи із такого розуміння безперервності демократичної традиції, позитивні значення отримують ті європейські демократії, котрі були окуповані Німеччиною під час Другої світової війни, але швидко й органічно відновили демократичні порядки після звільнення²⁹. Лідери рейтингу – усталені демократії з довгими традиціями парламентаризму і представницьким правлінням – Швейцарія, Канада, Нідерланди, Данія, Норвегія, Фінляндія, Нова Зеландія, Швеція, Австрія, Бельгія та ін.³⁰

Водночас, на нашу думку, безперервність демократичної традиції і в Чехословаччині тривала з 1918 року, тобто року в якому внаслідок лютневого комуністичного перевороту була встановлена тоталітарна диктатура, а вільні демократичні вибори відбулись аж у червні 1990 р., після перемоги „Оксамитової революції” 1989 р. Нагадаємо, що останні вільні демократичні вибори в Чехословаччині відбулись у травні 1946 р.³¹

Джерела свідчать, що у міжвоєнному громадському та літературному житті Чехословацької республіки традиція була терміном вживаним, зокрема в кінці 30-х років і за другої республіки. Вона була одним із найважливіших елементів суспільного і літературного дискурсу. Особливо необхідно відзначити значну роль, котру зіграли у формуванні методологічних, теоретичних, історичних, культурно-антропологічних і моральних підходів до вивчення національно-демократичних традицій чеського і словацького народів такі видатні фігури літературно-критичної генерації Першої Чехословацької республіки, як Л. Л. Громадка, Й. Б. Козак, А. Новак, Ф. Пероутка, А. Пражак, К. Чапек, В. Черні, Ф. Х. Шалда, та деякі інші.

Про значення і цінність традиції дуже часто розмірковував видатний діяч літературного життя першої республіки Ф. Х. Шалда, точка зору якого в деякому сенсі є типовою щодо розуміння впливу традиції в межах системи цінностей першої республіки. У 1917 р. він пише статтю „Традиції потрібні”, в якій констатує, що лише за допомогою традиції чехи можуть перебороти суб’єктивізм і стати членами національного колективу.

Завдяки своєму типовому ідейному динамізму Ф. Х. Шалда часто повертається до поняття традиції, поглиблюючи й уточнюючи його таким чином, як це могло бути пов’язано з подіями сучасного життя. Як змінювалось ставлення Ф. Х. Шалди від індивідуалізму до колективізму, так і змінювалось його ставлення до традиції: із супротивника він став поціновувачем традиції як однієї з носіїв національної сили та ідентичності. Все наполегливіше Ф. Х. Шалда звертає увагу на цінність різноманіття традиції, яку не можна вважати чимось монолітним; жодна частина цього цілого не може в демократичній державі мати нормативний характер.³²

У статті „Знову й знову: традиція та революція” Ф. Х. Шалда пише, що традиція є не що інше, як прагнення пояснити творчість історичним пафосом, звести її лаву до історичних форм. На його думку, традиції будуть відроджуватися „вибуховими революційними діями”. Таким поняттям революції як еволюційної складової традиції Ф. Х. Шалда полемізував з традиціоналізмом А. Новака, котрий навпаки, бачив у революції протипафос і губителя традицій і закликав, щоб табір культури повстав проти табору революції. „Традиції є, – наголошував А. Новак, – насправді найважливішим виразом культурної свідомості”.³³

Утім і Ф.Х.Шалда, погоджуючись із французьким літературним істориком Лансоном, вважав, що поки живе, розширюється традиція, передається від генерації до генерації, збагачується все новими і новими елементами, доти й живе держава. Без традиції – держава мертва.³⁴

До вивчення різних аспектів еволюції історичних традицій звертався К.Чапек. Його погляд на традицію певною мірою близький погляду Ф.Х.Шалди, передбачав, що кожна посправжньому творча особистість мала б інтегруватися до певного надособистісного класу, уособленого традицією, тому що сучасність до значної міри стає зрозумілою завдяки неперервності

з минулим, а минуле можна зрозуміти лише з нашого парціального кута зору в межах сучасності. Однією з найсуттєвіших традицій К. Чапек вважав мову, „котру у нас не може ніхто вкрасти; саме мова завдяки традиції передає нам досвід, долає анестезуючу абстракцію раціональності, політико-економічного мислення і утверджує зв'язок живих з мертвими”³⁵.

Отже, цілком очевидно, що в широкому колі суспільної спадщини чеського та словацького народів необхідно виділити і національно-демократичні традиції. Адже, демократичні підвалини національного розвитку історичні, вони складаються із окремих органічних „цеглинок розвитку”, а не конструюються у довільному інституційному дизайні.³⁶

Як вважає видатний політолог і релігієзнавець, професор Принстонського університету Стаут Джефрі, „... демократія – це також традиція, укорінена в суспільстві”³⁷. „Вона прищеплює нам певний стиль мислення, ставлення до відмінностей і влади, що проявляється в політичних роздумах, любов до певних благ і чеснот”³⁸.

Національну складову демократичних традицій американський теоретик вбачає в тому, що „відданість демократичним цінностям, якщо вона чогось варта, обов'язково корениться у житті народу, в манері поведінки людей”³⁹. Д. Стаут вважає, що національний контекст демократичної традиції полягає в тому, що вона є етичною спадщиною народу, створеної для народу. Це – жива моральна традиція народу, що розуміється як громадянська нація.⁴⁰

На думку Р. Ф. Матвеева, „національні традиції – це складна і багатовимірна кількість відповідних систем. Творцями і носіями національних традицій в галузі політики є водночас окремі класи і прошарки, але також і особливо суспільство загалом, оскільки політична боротьба зачіпає не один клас і прошарок, а все суспільство загалом: як правило, політика має загальнонаціональний вимір”⁴¹.

У зв'язку з тим, що національно-демократичні традиції формуються у процесі історичного розвитку того чи іншого народу, явище котре є найбільш близьким до традицій, необхідно виокремити історичну пам'ять.

В історичній пам'яті народу зберігаються насамперед часові періоди характерні своєю активністю, прогресивними ідеями і

намірами, непримиренною боротьбою за майбутнє, і нагадує народна пам'ять сьогодні переважно формами прогресивних, взаємообумовлених традицій.

Водночас, як зазначає Л. П. Рєпіна, відомий російський історик, провідний спеціаліст з теорії, історії і методології історичної науки, історична пам'ять завжди мобілізується і актуалізується в складні періоди життя нації, суспільства чи якоїсь соціальної групи, коли через них постають нові важкі завдання чи створюється реальна загроза самому їх існуванню. Вирішальна роль в конституванні колективної ідентичності належить пам'яті про центральні події минулого, чи це в моделі „національної катастрофи”, чи в моделі „тріумфу”.⁴² Величезні соціальні зрушення, політичні катаклізми дають могутній імпульс до змін у сприйманні образів і оцінці значущості історичних осіб і історичних подій (включаючи цілеспрямовану інтелектуальну діяльність): йде процес трансформації колективної пам'яті, котрий захоплює не тільки „живу” соціальну пам'ять, пам'ять про пережите сучасників і учасників подій, але й глибинні пласти культурної пам'яті суспільства, яку зберігає традиція⁴³.

Водночас, як слушно зазначає відомий представник американської інтелектуальної історії А. Мегілл, „безліч сьогоднішніх дискусій про „пам'ять”, є насправді розмовою про традиції. Але помилково поєднувати разом пам'ять і традицію: це приведе до фундаментального нерозуміння. Пам'ять суб'єктивна і персональна; вона глибоко емпірична. Звичайно, традиція, щоб функціонувати, повинна увійти в досвід людей, але це більше, чим суб'єктивний і персональний досвід. Традиція надсуб'єктивна; вона надперсональна. Традиція має на увазі передачу не персонального досвіду в його приблизній унікальності і суб'єктивності, а щось значно більш дистанційоване від індивіду, щось, що має колективну вагу і надіндивідуальне існування. Ми повинні бути виховані в традиції. Традиція повинна бути активно засвоєна кожною людиною і кожним поколінням”.⁴⁴

За спостереженням А. І. Макарова, в результаті послідовної критики принципів класичного історизму європейськими інтелектуалами „відбувається поступова зміна змісту поняття „історична пам'ять”. З одного боку, воно звужується, коли його трактують як набір знань і способів його інтерпретації, створений професійними експертами в галузі фіксації минулого. З іншого

боку, його зміст, навпаки розширюється разом з розширенням поняття „світова історія”, у поняття як набір історій цивілізацій і навіть окремих груп. Правда, у цьому випадку мова йде вже саме про світову історію, а не про всесвітню чи загальну”.⁴⁵

У сучасній російській дослідницькій традиції, зазначає Ю. П. Денісов, категорія „історична пам’ять” розглядається в трьох ракурсах: як „колективна пам’ять” (тією мірою, в якій вона вписується в історичну свідомість групи) чи як соціальна пам’ять (тією мірою, в якій вона вписується в історичну свідомість суспільства); як сукупність доннаукових, наукових, квазінаукових і позанаукових знань і масових уявлень соціуму про спільне минуле.⁴⁶

Вдале визначення феномену „історична пам’ять” зробила Л. П. Репіна. На її думку, „історична пам’ять – один із вимірів індивідуальної і колективної соціальної пам’яті про історичне минуле чи, вірніше, його символічна репрезентація. Історична пам’ять – не лише один із головних каналів передачі досвіду і відомостей про минуле, але і найважливіша складова самоідентифікації індивіду, соціальної групи і суспільства загалом, адже оживлення відокремлених образів історичного минулого є таким типом пам’яті, котрий має особливе значення для конституювання і інтеграції соціальних груп в теперішньому. Зафіксовані колективною пам’яттю образи подій у формі різноманітних культурних стереотипів, символів, міфів виступають як інтерпретаційні моделі, що дозволяють індивіду і соціальній групі орієнтуватися в світі і в конкретних ситуаціях”⁴⁷.

З іншого боку, комплексне дослідження історичної свідомості в цивілізаційній перспективі спирається на соціокультурний підхід. Згідно з цим підходом, суспільство розуміється як система, яка викликає і змінюється в результаті взаємодії соціальних суб’єктів, наділених ментальними ціннісними, етичними характеристиками, котрі, в свою чергу, визначаються історично сформованим контекстом культури, яка інтерпретується як сукупність способів і результатів діяльності людини (включаючи ідеї, цінності, норми, зразки поведінки)⁴⁸.

Слід зауважити, що поняття історична свідомість, історична пам’ять тісно взаємопов’язане з поняттям культурної пам’яті.

Помітних успіхів у вивченні теорії культурної пам’яті було досягнуто у 90-х роках ХХ ст. У 1990-і роки німецький єгиптолог

Ян Ассман творчо розвинув ідеї М. Хальбвакса і А.В арбурга про колективну і соціальну пам'ять, розробив на матеріалах стародавніх культур (єгипетської, єврейської, грецької), теорію культурної пам'яті, розуміючи останню як безперервний процес, в котрому соціум формує і підтримує свою ідентичність за допомогою реконструкції свого минулого.⁴⁹

Поняття культурної пам'яті багатозначне, тлумачать його по-різному. У „Словнику термінів міжкультурної комунікації” Ф. С. Бацевича воно визначається як „особлива символічно формалізована і ритуалізована норма фіксації, актуалізації і передачі культурних смислів, яка зберігається традицією, втілюється в знаки різної природи – пам'ятники, пам'ятні дати, церемонії”⁵⁰. І мета вивчення «„історії пам'яті” – не в тому, щоб виокремити із цієї традиції „історичну правду”, а щоб проаналізувати саму традицію як феномен колективної чи культурної пам'яті»⁵¹.

Водночас Р. Ф. Матвеев слушно зазначає, що в деяких випадках застосовується поняття „пам'ять” про політику, котре є набагато менше визначеним, ніж політична традиція. Воно вживається, коли бажають підкреслити активну роль людей, які прагнуть так чи інакше оживити спогади, надати їм деяку цілісність, а такі дії, як правило, не належать до традиції. Термін «пам'ять» означає форму збереження і переосмислення минулого, він більш широкий і більш загальний, ніж термін „традиція”⁵².

І ще одну форму складної структури історії пам'яті, тісно пов'язаної з національними традиціями, необхідно тут згадати. Відоме і в найширшому розумінні відкрите поле „історії пам'яті” являють собою і „місця пам'яті”. Ця форма „історії пам'яті” усталилась у 1984 році, коли вийшло в світ багатотомне видання паризького інтелектуала та історика П'єра Нора „Місця пам'яті” („Lieux de memoire”), за котрим вийшов виданий у 2001 р. французом Етьєном Франсуа і німцем Хагеном Шульце трьохтомник «Німецькі місця пам'яті». Недавно з'явився і чудовий том «Місця пам'яті Античності. Римський світ» (2006)⁵³.

Водночас, з точки зору П. Нора, проект „місць пам'яті” тісно пов'язує національні і демократичні традиції.

На його думку, саме пам'ять, жива присутність минулого в свідомості людини, була необхідною умовою громадянської свідомості – здатності громадянина самостійно орієнтуватись у

минулому і, виходячи з цього, вибудувувати своє теперішнє і збагатити майбутнє (шляхом голосування за той чи інший соціальний проект чи будь-який ще). Коли безпосередність переживання минулого зникає, громадянину виявляється потрібний посередник, ретранслятор, котрий буде розповідати йому про минуле, і роль такого посередника в сучасному суспільстві дістається історика. Відтепер, із зникненням „тепла традиції”, з припиненням пам’яті громадянин має доступ до минулого тільки за допомогою історика, який засвідчує вірогідність чи невірогідність минулого. Історик, таким чином, виконує антидемократичну функцію опосередкування соціальної пам’яті, функцію, в котрій він до того ж ще і малопридатний – адже зразу ж виникає питання про те, наскільки він об’єктивний і позапартійний, питання про міру чистоти цього медіуму.

Таким чином, зникнення пам’яті, яка не відділяла минуле і майбутнє від сучасного, робить неможливою демократичну фігуру громадянина. Як пише Нора, нація-пам’ять зникає, і це зникнення нації загрожує республіці. Республіка неможлива без нації, без нації як символічного простору, об’єднуваного спільною пам’яттю. Отже, за Нором, необхідно створити ерзац зниклої пам’яті. Іншими словами, необхідно створити ерзац громадянина, що зникає. Саме цій меті повинен був служити проект „місце пам’яті” такої історіографії, котра, на думку Нора, могла б функціонувати так само, як колись функціонувала пам’ять, і тим самим служила б іншою основою республіканського ладу⁵⁴.

Зміст, суть і значення „місце пам’яті” П. Нора розкриває таким чином: „Місця пам’яті – це залишки. Крайня форма, в котрій існує коменоративна свідомість в історії, котра ігнорує її, але й потребує її. Деритуалізація нашого світу змусила з’явитися цьому поняттю... музеї, архіви, кладовища, колекції, свята, річниці, трактати, протоколи, монументи, храми, асоціації – всі ці цінності в собі – свідки іншої епохи, ілюзії вічності. Звідси – ностальгічний аспект проявів поваги, сповненої льодяної патетики. Це ритуали суспільства без ритуалів, скороминучі святині десакралізуючого суспільства, вірність партикулярному в суспільстві, котре відкидає партикуляризм, фактичні відмінності в суспільстві, яке принципово стирає їх, знаки визнання і належності до групи в суспільстві, котре намагається розпізнавати тільки рівних і ідентичних індивідів.

Місця пам'яті народжуються і живуть завдяки почуттю, що спонтанної пам'яті немає, а значить – потрібно створювати архіви, відзначати річниці, організовувати святкування, проголошувати надгробні промови, нотаріально завіряти акти, тому що такі операції не є природними”⁵⁵.

Як зазначає Д. Хапаєва, „місця пам'яті стають новою „категорією сучасного розуміння історії”, яка дозволила створити „широку типологію символічного Франції”⁵⁶.

П. Нора чітко окреслює причину створення поняття „місця пам'яті”. Він зазначає: „Поняття створене для того, щоб досягнути одночасно фізичні об'єкти і об'єкти символічні на основі того, що між ними є „щось спільне”. Це „щось спільне” і є тим, в чому полягає суть справи. Це те, що спонтанно і більш чи менш туманно розпізнає в ньому кожний... Отож, „місце пам'яті” – всяка значуща єдність матеріального чи ідеального порядку, котру воля людей чи робота часу перетворили в символічний елемент спадщини пам'яті певної спільноти”⁵⁷.

Тема „місця пам'яті” з'являється не тільки в лексикосистематичних багатотомниках, але і в окремих монографіях, як по-різному структурованих, так і по-різному її інтерпретованих та трансформованих. І тут, перш за все, мова йде про монографічне дослідження відомого чеського соціолога і філософа М. Гавелки «Історія і смисл. Обсяги, акценти і динаміка «чеського питання» 1895 – 1989», один із розділів якої він назвав «До проблеми символічних центрів чеської історичної пам'яті».

На думку М.Гавелки, протягом нової чеської історії, точніше кажучи від середини ХІХ століття, в Чеських землях виникло декілька відносно стабільних, здатних знову і знову повертатися, груп проблем, таких собі ідейних вузлів або „символічних центрів” чеської культурної, політичної та історичної пам'яті. „Ми вважаємо цікавим, – зазначає чеський дослідник, – що духовний зміст цих центрів довго переживає конкретні історичні констеляції, на підставі яких згадані центри поступово інституціоналізуються. Як приклад можна навести гусизм, про значення якого в сучасній чеській історії знову дискутують не лише в історичних, але й в культурних і політичних аспектах”⁵⁸.

Розшифровуючи це положення, М. Гавелка робить декілька пояснень. Вже Ян Гербен, пристрасно захищаючи Масарика, у першій фазі суперечки щодо смислу чеської історії вказував, що

саме гусизм і гуситська доба будуть тим, в інтерпретації чого чеські історики будуть сходитись і розходитись, оцінка чого ставатиме складовою політичних дискусій.

Адже і нещодавно, після вибачень папи Римського за помилки католицької церкви у випадку засудження Яна Гуса, гусизм був проголошений найвизначнішою подією чеської історії, причому гуситську епоху було розширено до XVI століття, а сам цей період був інтерпретований з політичними підтекстами як період видатної релігійної і міжнаціональної толерантності, як період продуктивних компромісів⁵⁹.

Як відзначає М. Гавелка, навколо цих центрів ще через десятиліття або й століття групуються і структуруються різні форми чеської ідеології, а також і чеської політики, можна навіть ставити питання, якою мірою в них і за їхнього посередництва історія, котра завжди є лише однією з можливостей інтерпретації дійсності взагалі, стає тут єдиною можливістю, принаймні в тому сенсі, в якому наприкінці 60-х рр. XX століття Карел Бартошек зазначив, що чехи хворі своєю власною історією⁶⁰.

Інтерпретуючи роль „символічних центрів” чеської історичної пам’яті, яку вони відіграють в історичному поступу генерацій, М. Гавелка детермінує їх з утворенням традицій. З цього приводу він зазначає, що «символічні центри входять до найзагальніших формулювань політичних і національних інтересів, і в історико-творчому напруженні між універсальністю і частковістю акцентованих ідей (і цінностей), а також між тяглістю і перервністю в перебігу окремих історичних змін ці „символічні центри” становлять особливі пункти утворення традиції і зумовлюють її окремі лінії»⁶¹.

Чеський дослідник пропонує плідну гіпотезу входження „символічних центрів” через політичні традиції в політичну культуру як специфічний механізм нагромадження та передачі політичного досвіду, скажемо – демократичного.

На його думку, „символічні центри” мотивують програми політичних партій, співвизначають теми громадського життя, а також динаміку їх розв’язання. Вони беруть участь у створенні історичних форм політичної культури (тобто комплексу цінностей, забобонів, відомостей, ілюзій, автостереотипів і гетеростереотипів, форм конформізму, а також доктриналізованих формул викладу подій, специфічних позицій

і моделей поведінки щодо політичних об'єктів тощо) і водночас формують так звану громадянську культуру, під якою у дескриптивному смислі ми розуміємо: а) комплекс того, що люди справді знають про свою політичну систему; б) комплекс того, що вони про цю систему думають, комплекс того, до якої міри вони себе з нею ідентифікують⁶².

„У чеській культурі, – наголошує М. Гавелка, – мабуть, можна знайти цілу низку символічних центрів. Останнім часом ними стала, наприклад, так звана „неполітична політика“, колись соціалізаційно викладена Карелом Гавлічком Боровським з поняття „дрібної праці для нації“... Однак, нашою метою не були способи конститування окремих „символічних центрів“ або їхній повний перелік, там також не йдеться про їхню „децентралізуючи“ критику. Скоріше ми вважаємо за необхідне звертати на них увагу як на особливий маховик чеських поглядів, чеських самоілюзій і чеських авто стилізацій”⁶³.

Проте у дослідженні М. Гавелки ми зустрічаємо назви і оцінки багатьох „символічних центрів” національно-демократичних традицій чеської історичної пам'яті. Серед них він виділяє постать святого Вацлава, святого Войтеха, віровчителів Кирила і Мефодія, Яна Гуса і гусизм та „чеських братів”, Яна Непомуцького, Т. Г. Масарика та його творчості, „Масарикову” першу республіку та „празьку весну”⁶⁴.

Поняття „символічних центрів” національної пам'яті, тільки з різноманіттям відтінків назви цього феномену, вживає у своєму дослідженні, присвяченому формуванню національної самосвідомості у народів Центральної Європи, російський історик О. С. Мильніков.

Проте, на відміну від М. Гавелки, О. С. Мильніков цементуючим елементом і невід'ємною частиною формування фіксації та відтворення ідентичності та етнічної самосвідомості вважав національну символіку. Зокрема, він зазначав: „Національна символіка являла собою яскраво виражену знакову систему. Вона несла інформацію про ключові, найбільш типові, які легко сприймаються і засвоюються, риси, котрі маркірували найбільш характерні, чи які здавались такими, властивості етнічної психології і етнокультурних традицій, що виділяли даний етнос в ряді інших, у тому числі близькоспоріднених етнічних спільнот”⁶⁵.

До необхідних і достатніх параметрів цього процесу дослідник відносив час, простір і різноманітні засоби і способи внутрішньої міжетнічної комунікації (так званий людський вимір) ⁶⁶.

У часі етнокультурна специфіка окремих народів регіону маркірувалась меморіальною символікою, яка виступала як в образних (фігуративних), так і в інституційних (атрибутивних) формах. Найбільш популярним видом перших у Центральній Європі були міфологічні і напівлегендарні персонажі, а також і реально існуючі, але які отримали в історичній свідомості народів узагальнено-ідеалізоване значення. Ті та інші виконували роль символів настільки, наскільки з ними асоціювались певні події в історії і культурі відповідних народів.

Подібні меморіальні символи включались в етнокультурний контекст поступово. Найбільш раннім їх пластом була фольклорна архаїка. Так, у чехів почесне місце належало „прабатьку” Чеху, іменем котрого була нібито названа країна, в яку, згідно з легендою, він привів одноплемінників. Із інших персонажів чеської міфології виділялись мудрий Крок і його дочки-вішунки, молодша із котрих Лібуше, що правила й у Чеському королівстві до XIV ст., взяла в чоловіки простого хлібороба Пржемисла, який вважається засновником династії Пржемисловців.

Наступний пласт меморіальної символіки відбив прикордоння дописьмового і письмового періодів в історії культури народів Центральної Європи, відзначеного співіснуванням міфологічного та історичного початків і прийняттям у цьому регіоні християнства як державної релігії. При цьому фіксація діяльності реальних людей, які ввійшли в наступну етнокультурну традицію, нерідко поєднувалася з більш ранніми легендами. Найбільш шанованим іменем-символом періоду становлення ранньофеодальної державності у чехів став оголошений католицькою церквою святим і патроном чеської землі князь Вацлав (X ст.), спис котрого вважався символом державної влади ⁶⁸.

З плином часу втілення імен-символів в етнокультурну традицію поступово демократизується. Не примножуючи перелік імен-символів, відзначимо, що в наступні сторіччя в них зустрічаються не лише короновані особи, але й діячі, що зробили внесок в історію суспільної думки і культури, проводирі й учасники народних рухів, воєначальники. Такими для чехів імена Яна Гуса і Яна Жижки, словака Юро Яношика ⁶⁹.

Найбільш розпоширеним втіленням в етнокультурній традиції чеського та словацького народів просторового параметру була топонімічна символіка. З одного боку, до неї відносились назви рік, гір та інші географічні реалії, котрі у свідомості відповідних етносів виступали уособленням своїх етнічних територій. У чехів, наприклад, це були гори Ржіп і Бланік; поважалась ріка Влтава, на берегах якої виникла Прага, велич котрій, згідно з легендою, пророкувала Лібуше. Для словаків важливими топонімічними символами були ріки Ваг і Грон, гора Кривань у Високих Татрах.

З іншого боку, багато з таких символів оповивались різноманітними легендами і почасти зливались із меморіальною символікою. При цьому особливу роль відігравали назви міст-столиць (Прага у чехів) і міст, що відігравали роль етнокультурних центрів (Мартін у словаків)⁷⁰.

Серед топонімічної символіки ми зустрічаємо і місця, де проходили життя і діяльність шанованих діячів, наприклад, село, в котрому народився Ян Гус, пражька Віфлеємська каплиця, в котрій він виступав зі своїми патріотичними проповідями.

Загалом топонімічні символи були знаком не тільки етнічної належності, але й ціннісної орієнтації представників відповідного етнокультурного (і етноконфесійного) середовища.⁷¹

Необхідно підкреслити ще один важливий аспект еволюції національно-демократичних традицій. Мова йде про її носіїв. Адже функціонування визнання і активний розвиток традицій не можливі без їх суб'єктів, тобто учасників національно-демократичного процесу. Водночас, як слушно зазначає Р. Ф. Матвеев, що хоча функціонування, прояв традицій, як правило, стихійне, спонтанне, проте, в деяких випадках свідомо діяльність особистостей, громадських організацій і політичних партій може сприяти виникненню традиції, а в деяких випадках – зіграти роль „спускового гачка”, який стимулює, чи, навпаки, гальмує здійснення традиції, що склалася раніше.⁷² У створенні кожної традиції брали (і беруть) участь різні соціальні прошарки і групи.⁷³

Серед носіїв певних політичних традицій, відповідно суспільство підтримує ті із них, які співзвучні з прихильною йому ідеологією та його інтересами. Так, носії демократичної політичної традиції свою політичну участь спрямовують на безперервний поступовий розвиток демократичної політичної системи і

демократичних цінностей як основних сегментів громадянського суспільства протягом тривалого часу та забезпечують історичний зв'язок та спадковість у цьому процесі. Тобто, люди, як відповідальні суб'єкти дій, можуть не лише рефлексувати з приводу певних відносин, але також і тематизувати процес традиції,⁷⁴ створюючи дієві демократичні громадські цінності в суспільстві.⁷⁵

У процесі публічної демократичної діяльності громадян висвічується символічний зв'язок демократичних політичних інститутів з оточуючою культурою, в котрій загальні вербальні практики громадян мають першорядне значення. Здійснюючи ці практики, громадяни беруть участь у суспільному житті, котре необхідно зробити „більш досконалим”, розглядають традиції демократичної аргументації, намірів і відносин, суспільних для всього народу.⁷⁶

Нарешті, проблема носіїв демократичної традиції тісно пов'язана з концептом „генераційного підходу”.

У „Новому словнику іншомовних слів” генерація визначається як: „сукупність людей, об'єднаних спільною сферою діяльності, що здійснюється згідно з вимогами часу (напр. нових політиків)”⁷⁷.

Кожне покоління виступає носієм певних національних традицій, набір та характер котрих детермінується результатом діяльності попередніх поколінь, якість суспільно-політичного та культурного життя – певними політичними інтересами.

У той же час доленосний ланцюг поколінь має ментальний вимір, який виявляється в традиціях, упередженнях, ресентиментах, страхах, сподіваннях, системах цінностей, фундаментальних переконаннях і, що дуже важливо, у підсвідомому ставленні й підсвідомих намірах, яким надають сили через примусове забуття⁷⁸.

Примітивним у цьому контексті є те, що у випадку соціально-історичного і культурно-історичного поняття „покоління” в центрі уваги перебуває передусім історико-еволюційний момент. З цього огляду покоління розуміють як певну духовну, зокрема ідейно окреслену групу людей певних років народження, ментальність яких, ідеологічні переконання, уявлення про майбутнє, відмінності у сприйнятті політики, в структурі діяльності і з цим пов'язаний спосіб життя і т. под. виростають перед специфічним, історично

неповторним горизонтом основоположного досвіду покоління (Карл Мангейм), тобто формуються під впливом певної політичної системи і особливих історичних подій, різних наукових відкриттів і технічних „революцій”, соціальних і культурних змін, у певній ситуації історії мистецтва і т. д., котрі сприймають і рефлексивно опрацьовують певним неповторним (генераційним) способом. І саме внаслідок цієї своєї «індивідуальності» надають покоління наступному розвитку подій свій неповторний характер⁷⁹.

„... Покоління – це люди, котрі не просто одночасно живуть на землі, а захоплені однією ідеєю, одночасно діють. Гостре відчуття покоління виникає в періоди народних випробувань, – роздумує доктор мистецтвознавства, кавалер шести бойових орденів С. Фрейліх. – Велика Вітчизняна війна розбудила самосвідомість кожного із нас, це вона зробила нас поколінням, котре тепер називається воєнним. Вона поставила кожного із нас як особистість у нове співвідношення з Історією і Народом»⁸⁰.

Таким чином, „тільки в переломні моменти розвитку суспільства виникає поняття Покоління”, і мільйони людей усвідомлюють себе такими⁸¹.

Оскільки історіографічний та соціологічний підхід, котрий орієнтується на проблему зміни поколінь та їхні інтрагенераційні та інтергенераційні конфлікти (конфлікти в середині поколінь і між поколіннями), дослідницьки привабливим є в тому, де у відносно короткий історичний час відбулося декілька чи більше, явних політичних, господарських чи соціальних подій або змін, як наприклад, революції, кінець воєн, сильні соціальні чи політичні потрясіння і подібне. Саме вони стабілізують, з одного боку, інтергенераційне напруження і конфлікти, а з іншого – можуть стимулювати виникнення інтрагенераційних диференціацій.

Особливо важливими є події для тих вікових груп, котрі в той період вступають до активного життя, тому що інтенсивність цих подій, соціальних і культурних орієнтацій в житті індивідів створює структурну аналогію формули поведінки й зумовлює життєво важливі рішення та способи їх здійснення, і таким чином посилює внутрішній зв'язок певної генераційної групи.

За характером цих подій і змін окремі покоління часто називаються метонімічно (наприклад, „втрачене покоління” після Першої світової війни, покоління 2економічної кризи”, покоління „рок-н-ролу”, „восьмидесятники” і т.д.)⁸². Зазначимо принагідно,

що відома дослідниця чеської літературної історії Х. Коскова назвала чеську літературну генерацію 60-х років ХХ століття також „втраченим поколінням”⁸³.

Зазначимо, що для можливості „історичного формування уявлень, переконань і способу життя окремих поколінь особливо важливим є те, до якої міри кожне з них здатне – кажучи класичною формулою – з покоління „про себе” перетворитися в покоління „для себе”, що означає: до якої міри воно усвідомлює свою ситуацію і своє „покликання”, чи здатне воно експліцитно формулювати свої життєві позиції і свій світогляд і також, як «задає тон» доби і якими засобами (політичними чи естетичними формами, життєвим способом і т.д.) свої уявлення воно спробує реалізувати в дійсності⁸⁴.

Кожне нове покоління об’єднує людей, які народилися і сформувалися приблизно в один історичний період. Тому представники одного покоління мають схожі ціннісні орієнтири і соціальний досвід, що дозволяє розглядати їх не лише як вікову, але й як соціокультурну спільність⁸⁵.

„Зміни життєвого світовідчужання, які є вирішальними в історії, постають у формі поколінь.., – писав Хосе Ортега-і-Гасет. – Його члени приходять у світ з деякими типовими рисами, які надають їм спільну фізіономію, яка відрізняє їх від попереднього покоління»⁸⁶. Вони, звичайно, не подібні у всьому, але подібні достатньою мірою, щоб було розумно групувати їх за цим досвідом, котрий впливає на особистий характер і розуміння дійсності. Людська свідомість пластична, визначається зовнішніми умовами, котрі впливають на погляди, тенденції, мислення, цінності. Цей „дух покоління” кристалізується у період особливо високої пластичної свідомості членів, тобто у віці 15-25 років. Мартін Хайдегер колись сказав, що ці рамки можна визначити одним словом „доля”. Доля людей певного періоду визначає значною мірою їх розуміння дійсності та їх спільні характеристики як групи.

При такому підході один із способів зрозуміти, як рухається історія – це визначити і правильно визначити головні події, котрі формували мислення прошарку людей, які відіграють нині вирішальну роль. Тому можна говорити про покоління певної війни, покоління певної кризи і т. д., якщо ці події визначили їх бачення і мислення. Цей спосіб з’ясувати як змінюються люди і

чому існують відмінності між людьми, котрі народилися в різні періоди через спільність умов, які визначають „дух покоління”. Схожий „дух покоління”, однак, можуть дати різні підгрупи і погляди, різні „генераційні союзи”. При цьому важливі генераційні структури, де загальноприйняті традиції певних поколінь виступають як головна сила, яка обмежує людський вибір⁸⁷.

Окремою проблемою, яка вивчається зарубіжними дослідниками у безпосередньому зв'язку з „традицієзнавством”, є питання плюралізму традицій. Так, відомий французький дослідник політичних традицій Р. Юар зазначає: „Не слід також забувати про те, що в межах кожного політичного напрямку існує плюралізм традицій або їх інтерпретації”⁸⁸.

Поняття „традиції” отримало різні теоретичні тлумачення в історії, що пояснюється їх різноманіттям, плюралізмом.

Водночас, до поняття „традиція” належить по закону й поняття плюралізму та взаємодоповнюваності, тому що „жоден живий колективний організм не може об'єднуватися завдяки лише одній традиції, якщо він не хоче скінчити в болоті стагнації” (Ф. К. Шальда). Особливо це стосувалося новоствореної чехословацької держави, вона від самого початку прагнула вибудувати свою ідентичність з різних джерел, спираючись на численні живі й призабуті традиції. Націоналістична традиція (до неї додається й новостворена легіонерська традиція) переплітається з гуситсько-реформаційною (Т. Г. Масарик, Емануель Радл), національно-будительська традиція (традиціоналізм Арно Новака) є близькою до традицій католицького консерватизму (святовацлавська традиція, реабілітація бароко) і традиційний захист рідної землі (руралізм), і природна демократичність чеської людини (Карел Чапек, Фердинанд Пероутка) стоять у різкій опозиції до антитрадиціоналізму лівиці, котра прагне заперечити і побороти традиції в ім'я революційних принципів (Бедржік Вацлавек, С. К. Нойманн). Відголоски цих пошуків і зіткнень природно дуже виразно відобразились у літературному житті, як це видно з численних праць про функції й призначення традицій в чеському суспільстві⁸⁹.

Характерним також є й те, що факт усвідомлення плюралізму традицій передбачає й можливість їх „спільного життя” чи хоча б „мирного співіснування”, тобто забезпечення їх рівноправності.

Поняття традиції отримало різні теоретичні тлумачення в історії, що пояснюється їх різноманіттям. Саме завдяки традиціям зберігається багатющий потенціал культури, досягається живий і природний зв'язок сучасного і минулого, стає можливим взаємодія історичних, культурних епох і цінностей, збереження провідних ліній у творчому житті.

Принагідно зазначимо, що цей зв'язок сучасного і минулого відбувається завдяки зміні поколінь і міжгенераційної трансляції цінностей, настанов, досвіду.

В історико-соціологічному плані покоління (як і визначення „молодь” чи трішки пізніше „інтелігенція”) являють собою, наскільки можна судити, категорію мови пізнього, змішаного в часі переходу від станово-ієрархічного порядку до досяжного, мобільного суспільства, коли цей процес відбувається практично одночасно (чи крайньою мірою в більшій хронологічній близькості) з процесом побудови національної держави, завданнями формування його еліт, вироблення загальної символічної спадщини і механізмів її передачі і т. д.⁹⁰

Показово, що таким чином формувалося демократичне суспільство у Чехословаччині міжвоєнного періоду 1918 – 1938 рр.

Передача та функціонування традицій здійснюється за допомогою специфічних механізмів конструювання колективної пам'яті нації. Процес закріплення традицій і уявлень про минуле складний, багатогранний і недостатньо вивчений.

Важливо відзначити, що національні рухи в Європі стимулювали значний суспільний інтерес до селянського фольклору, оскільки їх учасники вірили в те, що фольклор служить незаперечним свідченням унікальності національного минулого і народних традицій⁹¹.

У національній політичній культурі функціонує такий складний, різнобарвний і важко окреслюваний світ легендарних, а то й міфічних спогадів: святі місця, героїзовані особи, старі страхи, старі прокляття чи, навпаки, симпатії, котрі зберігаються і відтворюються у романтичних розповідях, казках, творах, піснях, підручниках, і ці останні впливи виявляються найбільш стійкими, оскільки вони розраховані на дітей того віку, коли дитина сприймає інформацію підсвідомо, наслідувально.

У політичній культурі політична традиція найбільш тісно перетинається з фольклором, частково змішується з ним,

створюючи химерну, яка важко аналізується і визначається, картину. Але недооцінювати такі фрагменти небезпечно, їх стійкість може сильно позначитись на політичних рішеннях, політичних симпатіях і орієнтаціях⁹².

Іншими словами, минуле „оживає” в сучасному у формі переказів, цінностей, традицій, образу духовних рефрентів і чим повніше воно представлене сьогодні, тим об’ємніша і багатогранніша культура нації, тим більш усвідомлене її бачення свого майбутнього (у тому числі і у формі національної ідеї). Кожне нове покоління, здійснюючи вибір та інтерпретацію традицій, вибирає і визначає тим самим своє майбутнє⁹³.

Саме завдяки традиціям зберігається багатющий потенціал культури, досягається живий і природний зв’язок сучасного і минулого, стає можливою взаємодія культурних епох і цінностей, збереження провідних ліній у творчому житті.

Вектор зміни забезпечує розвиток культурної системи, а традиції утворюють „колективну пам’ять нації, виступаючи передумовою і умовою збереження її історичної ідентичності”⁹⁴.

Разом з тим, колективна пам’ять про знайдені історичні коріння надає соціуму новий імпульс, стає засобом вираження нових ідей і цінностей. У цьому процесі нова нація спирається як на історичну науку, так і на традицію. Вибірково використовуючи цей матеріал, котрий вони постачають, – то відкидаючи, то приймаючи їх висновки, то затамовуючи, то розвиваючи їхні положення, – нова нація заново створює свою пам’ять, формує нову національну традицію⁹⁵.

Примітно, що широкий спектр формальних і неформальних засобів, спрямованих на те, щоб увіковічнити історію даного соціуму, допомагає колективній пам’яті зберегти свою життєву силу. Святкові урочистості, фестивалі, присвячені різним „знаменним датам”, пам’ятники і меморіали, пісні, розповіді, театральні вистави, шкільні підручники – всі ці засоби нагадати про славне минуле вступають у змагання з трактуваннями спеціалістів-істориків⁹⁶.

У даному контексті колективна пам’ять знаходить плоть завдяки різноманіттю різних форм „коммеморації”: ювілейним святкам, читанню розповідей, беручи участь у меморіальній службі за загиблими, дотриманню традиційних релігійних обрядів у святкові дні. За допомогою всіх цих ритуалів у даної групи людей формуються уявлення про ті чи інші події минулого, виробляється

єдність цих уявлень, підбирається певна словесна форма для їх артикуляції⁹⁷, більш стійко та ефективно передаються традиції, які сприяють підтримці у суспільстві відчуття безперервності колективної пам'яті.

Принагідно зазначимо, що, окрім символічних подій, елементами, що формують традиції, служать такі символи, як прапор, гімн, пам'ятники, а також свята, культ героїв, мучеників. Суттєву роль відіграє термінологія, що оформляє пам'ять про минуле у нових поняттях. Вирішальне значення має передавання ідейної спадщини – поглядів, вчень, вірувань, котре, звичайно, відбувається у ході ідейно-політичної боротьби різних суспільних груп. Важливим елементом традиції є передавання певного типу громадської поведінки (наприклад, демократичної), успадкування тих чи інших навиків громадянського життя⁹⁸.

Особливо очевидно, що традиції можуть передаватись через сім'ю і школу. Причому особливо важливу роль у залученні дитини до національних традицій відіграє школа. Ніщо так не сприяє закріпленню в свідомості розповідей і образів, що втілюють колективну пам'ять даної соціальної спільноти, як освіта, отримана у ранньому дитинстві⁹⁹.

Важливо відзначити, що, оскільки традиції складаються не самі по собі, їх створюють, відкидають чи змінюють люди, то існує різна значимість тих чи інших елементів минулого на різних етапах історичного розвитку спільноти і для різних соціальних груп даного суспільства, як і різна інтерпретація цього минулого. Це породжує феномен „конкуруючих традицій” – частіше всього це протистояння національних чи етнічних традицій в рамках багатонаціонального соціуму чи конфлікти між традиціями представників різних соціальних груп. Можливе гостре протистояння і релігійних чи етнічних традицій у мультиконфесійному чи мультиетнічному суспільстві та протистояння регіональних традицій і т. д.¹⁰⁰.

До слова сказати, традиція, скоріше, переживається, а не усвідомлюється людьми. Процес її народження йде „знизу”, стихійно, розтягнутий в часі, до нього залучені великі маси людей. Як неодноразово зазначено дослідниками, такого роду традиціоналізм характерний для народних низів.

Другий шлях формування традиції починається „зверху”, через механізм нав'язування, коли традиція свідомо відбирається,

„конструюється” і навіть нав’язується силою тими, хто володіє владою чи інтелектуальним впливом. Не випадково, Р.Рептфілд розрізняє велику традицію рефлексуючої меншості („традицію університетів і храмів”) і малу традицію більшості не схильної до рефлексії („традиція сільської общини”. Причому більшість дослідників, на його думку, концентрують увагу на „великій традиції” і пропускають „традицію малу” як і взаємні відносини і впливи обох „традицій”, що є великою помилкою. При цьому необхідно зазначити, що Ш. Ейзенштадт розглядає першу як синонім прагнення до експансії, а другу – як синонім прагнення до консервації та інституалізації. Латентна або явна конфронтація цих двох традицій є, за Ейзенштадтом, „мотором»” зміни соціуму, провокують його зміну¹⁰¹.

На наш погляд, національні традиції – складова, а нерідко і визначальна частина національних особливостей.

Разом з тим традиція – це і загальний підсумок різнорідних явищ, процесів і рухів: мислення, ідеології, поведінки. Звідси – невизначеність більшості окремих традицій, відсутність між ними чітких меж, наявність великої кількості проміжкових, перехідних, змішаних форм, звідси – важливість дати конкретній традиції однозначне визначення¹⁰².

Така ситуація вимагає від дослідників високої кваліфікації і наукової майстерності. З цього приводу зазначимо, що контент-аналіз праць Д. С. Ліхачова дає підстави стверджувати, що проблематика традицій розглядалась ним з широких культурологічних позицій. Дослідник використав терміни: „національні традиції”, „російські традиції”, „народні традиції”, „старі традиції”, „давньоруські культурні традиції”, „культурні традиції домонгольської Русі”, „традиції епохи незалежності”, характеризуючи культурне життя як єдине ціле у просторі, часі, життєдіяльності етносу. Одночасно він тією чи іншою мірою торкався окремих сфер людської діяльності, вводячи терміни, які характеризували такі пласти культури, як художня культура („художні традиції”, „живописна традиція”, „літературна традиція”, „архітектурні традиції”, „садова традиція” та ін.), політична культура („політичні традиції”, „державні традиції”, „традиції великокняжої влади”, „традиції дорадчих закладів” та ін.), сімейно-побутова культура („сімейні звичаї”, „традиційні форми російського народного весілля”) та ін.¹⁰³.

Значимо, що таку наукову класифікацію традицій міг зробити лише вчений-енциклопедист нового типу, яким був академік Д. С. Ліхачов.

По мірі того, як вивчення менталітетів протягом останніх десятиріч стало відігравати все більшу роль в комплексі історичних досліджень, помітно зріс інтерес істориків до такого явища як політичні традиції.

Спеціаліст з історії політичних традицій, французький історик Рамон Юар вважає, що політичні традиції складають частину політичної культури. Наявність традицій стимулює розвиток політичної культури, поглиблює, наприклад, знання про найбільш важливі історичні події, які складають її елемент¹⁰⁴.

Складність понять „традиція” і „політика” обумовила велику різноманітність в їх визначенні. У найбільш загальному виді політичну традицію можна визначити як стійку форму прояву і закріплення елементів суспільних відносин і суспільної свідомості, форми політичного процесу, стереотипи політичної поведінки, політичні цінності та ідеали, які повторюються й історично склалися в тій чи іншій країні. Відповідно вони проявляються і в політичних вченнях, і в політичній практиці. Таким чином, політичні традиції підпорядковуються механізмам функціонування політичної свідомості і визначаються закономірностями суспільної свідомості. Традиції в політичних і правових нормах проявляються як в еталонах політичної поведінки, типових реакціях на політичні події, загальноприйнятих нормах поведінки, так і в принципах, котрими керуються політичні організації та окремі особи¹⁰⁵.

Співвідношення традицій того чи іншого типу в кожній країні специфічне. Достатньо подивитись, як діють в різних країнах такі традиції, як республіканські, монархічні, парламентські, муніципальні традиції, розділу властей і панування права, демократичних свобод і т. п., щоб констатувати, що вони поширені серед різних класів і навіть різних політичних течій, проте використовуються вони для протилежних цілей¹⁰⁶.

Таким чином, в кожній країні виникає незвично складна картина традицій, що постійно рухаються, яка є, по суті, своєрідною багатовимірною системою. Практична діяльність політичних лідерів, партій, громадських рухів може перетворювати традиції, сприяти виникненню традицій, що носять позитивний характер, тобто здатних сприяти зміцненню

динамічної стійкості суспільства, соціальному прогресу в цілому¹⁰⁷.

Символом таких традицій, на нашу думку, є національно-демократичні традиції, які можуть бути визначені як закріплені, стійко повторюваний елемент громадянського життя нації та специфічні способи його фіксації, трансляції та повторення. Національно-демократичні традиції є система життя нації, що вимагає і зміст різних демократичних компонентів і цінностей громадянського життя, і механізми їх спадкоємності та передачі.

Традиції, що реально склались в галузі різних областей демократії, досить різні в різних країнах і багато в чому залежать від загальної політичної культури, що, зокрема, визначає прийоми і методи, які застосовувалися населенням для впливу на політику. У деяких країнах склалися цивілізовані форми – через систему політичних, економічних і соціальних представницьких органів, пресу, що формує громадську думку і громадський тиск, багатопартійну і профспілкову систему, практику колективних договорів і угод, голосування і створення громадських організацій та інститутів в межах громадянського суспільства для вирішення конкретних проблем. Самі ці форми та їх функціонування вкрай різноманітні – від американської до французької моделі, але в цілому з урахуванням національної специфіки, вони забезпечують деяку динамічну рівновагу суспільства¹⁰⁸.

Національно-демократичні традиції багато в чому надають специфічні особливості політичному процесу. У всякому випадку, роль традиції в області громадського життя і громадської активності настільки велика, що деякі масові дії зберігаються роками, не дивлячись на спроби світської і духовної влади ліквідувати їх (народні свята, рухи, дії, маніфестації).

Досить стійкими виявляються традиції в галузі політичної культури. У цій галузі в кожній країні існує комплекс, що достатньо давно склався, можна сказати, кодекс звичаїв, прийомів, умовностей, які охоплюють широкий спектр поведінки аж до традицій політичної промови і риторичної специфіки¹⁰⁹.

У даному контексті слід зазначити, що еволюція національно-демократичних традицій в історії такої країни як Чехословаччина має глибокі і стійкі історичні передумови, акумулює багатовіковий досвід поколінь чехів і словаків. Тут демократичні процеси природно впливали із структури соціально-політичного і

національно-психологічного укладів суспільства.

З цього приводу лідер „оксамитової революції” 1989 р., президент Чехословаччини та Чеської республіки (1990 – 2003 рр.), видатний демократ сучасності В. Гавел наголошував: „Надію на майбутнє Чехословаччини я бачу в тому, що гуманістичні та демократичні традиції, про які так часто говорилось прямо, все ж таки дримали у підсвідомості наших народів та національних меншин і непомітно передавались із покоління в покоління”¹¹⁰.

У цьому відношенні зазначимо, що історичний розвиток показав: національно-демократичні традиції в історії Чехословаччини стали одним із механізмів органічної зміни суспільства, відтворення і регенерації її демократичної політичної культури як системи.

Як підкреслює Р. Ф. Матвеев: „Відродження і проявлення традицій у громадсько-політичному житті нерідко відбувається стрибками, у періоди особливого загострення політичної боротьби, зростання активності населення, яке стихійно шукає історичних аналогій для вирішення проблем дня. З особливою силою традиції відроджуються у кризові періоди, тому що діючі сили у політиці шукають цілі підрахунку і посилань, намагаючись вирішити нові проблеми. Звернення до традицій може у даному випадку надати їм додаткових сил для вирішення кризи”¹¹¹.

Про те, що національно-демократичні традиції у державотворенні Чехословаччини мали величезну інерційну силу, свідчать „короткі періоди свободи” у 1945 – 1948 рр. і 1968 – 1969 рр. Навіть після найрадикальніших потрясінь відновлювалась, як здавалось, назавжди перервана нитка національно-демократичної традиційної спадкоємності. Національно-демократичні традиції відіграли вирішальну роль у результативності демократичної „оксамитової” революції 1989 р. у Чехословаччині та її посткомуністичних трансформацій.

Із наведених вище теоретико-методологічних підходів до дослідження ролі національно-демократичних традицій у державотворенні Чехословаччини очевидним є необхідність комплексного і різностороннього дослідження всього, що пов’язано з дослідженням зазначеної наукової проблеми. Окрім того, як джерело натхнення, національно-демократичні традиції чеського та словацького народів розширюють горизонт пізнання їх суті за власним порогом.

Використана література

1. Hartmanova Eva O problematice demokracie a jejich tradic / E. Hartmanova // *Dějiny a současnost*, 1991. – №3. – S. 2.
2. Див.: Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. – С. 287.
3. Matejko A. Občanska kultura vo východnej Evrope / A. Matejko // *Sociologia*, roč. 23, 1991, č. 1 – 2. – S. 71.
4. Ковлер А.И. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории / А.И.Ковлер. – М.: Наука, 1990. – С. 253.
5. Kvaček R. K dějinným tradicím / R. Kvaček. – Praha: Československá strana socialistická, 1984. – S. 7.
6. Смирнов В.П., Посконин В.С. Традиции Великой французской революции в идейно-политической жизни Франции. 1789 – 1989 / В.П.Смирнов, В.С.Посконин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – С. 5.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад.і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – С. 1260.
8. Матвеев Р.Ф. Теоретическая и практическая политология / Р.Ф.Матвеев. – М.: Изд-во Ассоциации «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1993. – С. 139.
9. Калакура Я.С. Роль національної державницької традиції в розбудові незалежної України / Я. С. Калакура // *Українська державність: історія і сучасність*. – К., 1993.
10. Марчук В. В. Національно-демократичні традиції в державотворчому процесі України (друга половина 1980-х – перша половина 90-х років): автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата історичних наук / В.В.Марчук. – К., 1996. – 20 с.
11. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.
12. Политология: учебник / А. Ю. Мельвиль [и др.]. – М.: Московский государственный институт международных отношений МИД России, Проспект, 2011. – С. 593.
13. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.
14. Див.: Кальцева С.І. Системний аналіз традицій у політичному процесі: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / С. І. Кальцева. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2004. – С. 7, 4.
15. Марчук В.В. Вказана праця. – С.3.
16. Див.: Патнам Р.Д. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р.Д. Патнам, Р. Леонарді, Р.Й. Нанетті; [пер. з англ. В. Ющенко]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С.23.

17. Там само. – С. 25.
18. Там само. – С. 110 – 111; 180 – 184.
19. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. – С. 433.
20. Там само. – С. 179.
21. Там само. – С. 434; 373.
22. Там само. – С. 23.
23. Там само. – С. 24.
24. Там само. – С. 290.
25. Там само. – С. 294.
26. Там само. – С. 142.
27. Политический атлас современности: Опыт многомерного статистического анализа политических систем современного государства. – М.: Изд-во «МГИМО – Университет», 2007. – С. 149.
28. Там само. – С. 150.
29. Там само. – С. 159.
30. Там само. – С. 173.
31. Posledné a prvé svobodné volby – 1946, 1990: zborník z odborného seminara. – Bratislava, 2006.
32. Med J. Literární život ve stínu Mnichova (1938 – 1939) Vyd. 1. – Praha: Academia, 2010. – S. 114 – 115.
33. Šalda F. X. Znova a znova tradice a revoluce / F. X. Šalda // Šalduv zápisník 1928 – 1929 Praha: Československý spisovatel, 1990. – S. 4 – 5.
34. Op. cit. – S. 4.
35. Med J. Op. cit. – S. 116 – 117.
36. Политический атлас современности: Опыт многомерного статистического анализа политических систем современного государства. – М.: Изд-во «МГИМО – Университет», 2007. – С. 173.
37. Джеффри С. Демократия и традиция / С. Джеффри. – М.: Прогресс–Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2009. – С. 4.
38. Там само. – С. 18.
39. Там само. – С. 19.
40. Там само. – С. 21.
41. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.
42. Репина Л.П. Память о прошлом и история / Л.П.Репина // Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории. – М.: Круть, 2008. – С. 11.
43. Репина Л.П. Память и историописание / Л.П.Репина // История и память: историческая культура Европы до начала нового времени. – М.: Круть, 2006. – С.38.
44. Мегилл А. Историческая эпистемология / А. Мегилл. – М.: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2009. – С. 125.

45. Макаров А.И. Историческая память versus культурная память. Конфликт интерпретаций исторической реальности / А. И. Макаров // Историческая наука сегодня: Теория, методы, перспективы [Под ред. Л.П.Репиной]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2011. – С.100.
46. Денисов Ю. П. Категория «дискурс» в историческом познании / Ю.П.Денисов // Историческая наука сегодня: Теория, методы, перспективы [Под ред. Л.П.Репиной]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2011. – С.180.
47. Репина Л.П. Память и историописание / Л.П.Репина // История и память: историческая культура Европы до начала нового времени. – М.: Круть, 2006. – С.23 – 24.
48. Репина Л.П. Память о прошлом и история / Л.П.Репина // Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории. – М.: Круть, 2008. – С. 17 – 18.
49. Репина Л.П. Вместо предисловия. Представления о прошлом и связь времен в историческом сознании / Л.П.Репина // Образы времени и исторические представления: Россия – Восток – Запад [под ред. Л.П.Репиной]. – М., 2010. – С.10 – 11.
50. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С.Бацевич. – Київ: Видавництво «Довіра», 2007. – С.129.
51. Репина Л.П. Вместо предисловия. Представления о прошлом и связь времен в историческом сознании / Л.П.Репина // Образы времени и исторические представления: Россия – Восток – Запад [под ред. Л.П.Репиной]. – М., 2010. – С.11.
52. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.– С.142.
53. Эксле Отто Герхард «История памяти» – новая парадигма исторической науки / Э.О.Герхард // Историческая наука сегодня: Теория, методы, перспективы [Под ред. Л.П.Репиной]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2011. – С.85.
54. Савицкий Е.Е. Гражданская нация и негражданское историописание / Е.Е.Савицкий // Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории. – М.: Круть, 2008. – С. 108 – 109.
55. Нора П. Между памятью и историей. Проблематика мест памяти / П. Нора // Франция – Память. – Изд-во С.Петербургского университета, 1999. – С. 26.
56. Хапаева Д. Прошлое как вызов истории. Послесловие переводчика/ Д. Хапаева // Франция – Память. – Изд-во С.Петербургского университета, 1999. – С. 320.
57. Нора П. Как писать историю Франции / П. Нора // Франция – Память. – Изд-во С.Петербургского университета, 1999. – С. 320–321.
58. Havelka M. Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny / M. Havelka // České otázky 1895 – 1989. Praha: Lidové noviny, 2001. – S.9.

59. Op. cit. – S.9 – 10.
60. Op. cit. – S.10
61. Op. cit.
62. Op. cit.
63. Op. cit. – S. 17 – 18.
64. Op. cit.
65. Мьльников А.С. Народы Центральной Европы: формирование национального самосознания XVIII – XIX вв. / А.С.Мьльников. – Санкт-Петербург, ТООТК «Тетрополис», 1997. – С.51.
66. Там само. – С. 51 – 52.
67. Там само. – С.52.
68. Там само. – С.52 – 53
69. Там само. – С. 53.
70. Там само. – С. 55.
71. Там само. – С. 56.
72. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.– С.143.
73. Там само. – С.144.
74. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия) / А.Н. Ермоленко. – К.: Наукова думка, 1994. –С. 135.
75. Визначення і вимірювання демократії / За редакцією Д. Бітема; [переклала з англ. Г.Хомченко]. – Львів: Літопис, 2005. – С. 304.
76. Джеффри С. Демократия и традиция / С. Джеффри. – М.: Прогресс–Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2009. – С. 20.
77. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень / Л.І.Шевченко, О.І.Ніка, О.І.Хом'як, А.А.Дем'янюк // За ред. Л.І.Шевченко. – К., 2008. – С. 140.
78. Йорн Рюзен Нові шляхи історичного мислення / Й.Рюзен [Переклав з нім. Володимир Кам'янець]. – Львів: Літопис, 2010. – С.198.
79. Havelka M. Ideje, dějiny, společnost studie k historické sociologii věděni / M. Havelka. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. – S. 340.
80. Цитую по: Сенявская Е.С. 1941 – 1945. Фронтовое поколение. Историко-психологическое исследование / Е.С. Сенявская. – М., 1995. – С.3.
81. Там само.
82. Havelka M. Ideje, dějiny, společnost studie k historické sociologii věděni / M. Havelka. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. – S. 343.
83. Koskova H. Hledani ztracene generace / H. Koskova.– Praha, 1996.
84. Havelka M. Ideje, dějiny, společnost studie k historické sociologii věděni / M. Havelka. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. – S. 343.

85. Горин Д.Г. Производство смысла и коды социального агента в России / Д.Г.Горин. – М., 2011. – С. 332.
86. Див.: Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Наука, 1991ю – С. 5.
87. Шанин Т. История поколений и пополенческая история России [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polit.ru/lectures/2005/08/09/shanin.html>.
88. Юар Р. Политические традиции в истории Франции / Р.Юар // Новая и новейшая история. – 1997. – №5. – С.70.
89. Med J. Literární život ve stínu Mnichova (1938 – 1939) Vyd. 1. – Praha: Academia, 2010. – S. 113 – 114.
90. Дубин Б.В. Интеллектуальные группы и символические формы: Очерки социологии современной культуры / Б.В.Дубин. – М.: Новое издательство, 2004. – С.48.
91. Зерубавель Яель Динамика коллективной памяти / Я. Зерубавель // Империя и нация в зеркале исторической памяти: Сборник статей. – М., 2011. – С. 17 – 18.
92. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.– С.147.
93. Запесоцкий А.С. О сущности культурной традиции / А.С.Запесоцкий, В.Г.Лукьянов // Культурология Дмитрия Лихачева. – СПб.: Изд-во СПб РУП «Наука», 2007. – С. 76.
94. Там само. – С.74 – 75.
95. Зерубавель Яель Вказана праця. – С.10.
96. Там само. – С. 14.
97. Там само.
98. Смирнов В.П., Посконин В.С. Традиции Великой французской революции в идейно-политической жизни Франции. 1789 – 1989 / В.П.Смирнов, В.С.Посконин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – С. 5.
99. Зерубавель Яель Вказана праця. – С.15.
100. Ачкасов В.А. Трансформация традиций и политическая модернизация: феномен российского традиционализма / В.А.Ачкасов // Философия и социально-политические ценности консерватизма в общественном сознании России (от истоков к современности). Сборник статей. Вып.1. [под ред. Ю.Н.Соломина]. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – С. 174 – 175.
101. Там само. – С. 176 – 177.
102. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.– С.143 – 144.
103. Запесоцкий А.С. О сущности культурной традиции / А.С.Запесоцкий, В.Г.Лукьянов // Культурология Дмитрия Лихачева. – СПб.: Изд-во СПб РУП «Наука», 2007. – С. 78.
104. Юар Р. Политические традиции в истории Франции / Р.Юар // Новая и новейшая история. – 1997. – №5. – С.62.

105. Див.: Традиции в общественно-политической жизни и политической культуре КНР. – М.:Наука, Издательская фирма «Восточная литература», 1994. – С. 14, 17.
106. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.– С. 160.
107. Там само. – С. 156.
108. Там само. – С. 181.
109. Там само. – С. 147.
110. Havel V. Projevy. Leden červen 1990. – Praha, 1990. – S.14.
111. Матвеев Р.Ф. Вказана праця.– С.172 – 173.

УДК 929.7 (477)

Л.М.Казначеева

ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ

У статті висвітлено джерела до вивчення діяльності Волинського дворянського зібрання – основної станової корпоративної інституції Волинської губернії.

Ключові слова: законодавчі акти, архівні матеріали, мемуари, статистичні матеріали.

В статье исследованы источники к изучению деятельности Волынского дворянского собрания – основной становой корпоративной институции Волынской губернии.

Ключевые слова: законодательные акты, архивные материалы, мемуары, статистические материалы.

This article reviews the sources to the study of the Volyn nobility assembly – basic institutions of corporate birth Volyn province.

Key words: legislative acts, archival materials, memoirs, statistical materials.

Постановка та актуальність проблеми. Нині громадськість демонструє зростання інтересу до дворянської тематики. Зокрема її цікавлять роль і місце еліти у житті суспільства, участь у створенні культурних цінностей, благодійна діяльність та повсякденне життя дворянства, а також модель поведінки знаті при зміні політичної ситуації, пов'язаної з переходом підданства одного володаря до іншого, з однієї – в іншу державу, що яскраво продемонструвала правобережна шляхта, коли змінила станово-представницьку Річ Посполиту на абсолютистську монархію в Російській імперії. Детальне дослідження станової корпоративної

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.....	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ.....	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПISУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

**Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії**

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики
викладання культури української мови
РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20